

„Nagyon világos, könnyen érthető és elgondolkodtató bemutatása a Warranted Christian Beliefben, Plantinga főművében szereplő érvelés legfontosabb lépéseinek. A modern ismeretelmélet eszközeit felhasználva Plantinga azt a klasszikus álláspontot védelmezi, miszerint egyrészt a keresztény meggyőződést nem szükséges általános egyetértés övezte premisszákból kiinduló érveknek alátámasztaniuk ahhoz, hogy teljességgel racionális lehessen, másrészt viszont e meggyőződés hamissága egyetlen ilyen érv által sem mutatható ki.”

– Richard Swinburne, Oxfordi Egyetem

„Alvin Plantinga mesterműve, a Warranted Christian Belief egyike a vallási ismeretelméletről szóló legfontosabb 20. századi könyveknek. Izgalmas látni itt a nagy mű gondolatait egy tömörebb és közérthetőbb formában. A Tudás és keresztény meggyőződést élvezet olvasni – kitűnő és lebilincselő bevezetést nyújt Plantinga legnagyobb hatású gondolataiba a keresztény meggyőződés racionalitásáról.”

– Michael Rea, Notre Dame Egyetem

„Alvin Plantinga a kálvinista gyökerű kortárs gondolkodás Karl Barth mellett legkiemelkedőbb személyisége. Filozófiája tisztán logikai megalapozású. Érvei újra meg újra kiváltják az ellenvetések inkább sikertelennek mondható kísérleteit. Ám gondolatai mélyén a lélek bizonyossága él, mely e hitvalló szerzőt Krisztushoz köti. Minden keresztény, minden érdeklődő, sőt minden ateista nagy haszonnal olvashatja a kiváló fordításban végre magyarul is megjelent könyvét.”

– Mezei Balázs DSc, SASSS,
a Budapesti Corvinus Egyetem tanára

„Alvin Plantinga a kortárs keresztény indíttatású filozófiai ismeretelmélet egyik legfontosabb képviselője. Kiváló hír, hogy fontos nézetei immár magyarul is hozzáférhetőek.”

– Farkas Katalin DSc, tanszékvezető egyetemi tanár,
Közép-európai Egyetem

Tudás és keresztény meggyőződés

Alvin Plantinga

Tudás és keresztény meggyőződés

Casparus Kiadó

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Alvin Plantinga:
Knowledge and Christian Belief

William B. Eerdmans Publishing Co.
Grand Rapids, Michigan, 2015

© 2015 Alvin Plantinga
All rights reserved

A fordítás és a kiadás a jogtulajdonos engedélyével történt.
Magyar változat © Casparus Kiadó Kft., 2023
Minden jog fenntartva
Hungarian edition © Casparus Kiadó Kft., 2023
All rights reserved

Casparus Kiadó Kft.
casparus.hu
facebook.com/casparus.hu

A könyv – a kiadó írásos engedélye nélkül – sem egészében, sem részleteiben nem sokszorosítható vagy közölhető, semmilyen formában és értelemben, elektronikus vagy mechanikus módon, beleértve a nyilvános előadást vagy tanfolyamot, a hangoskönyvet, bármilyen internetes közlést, a fénymásolást, a rögzítést vagy az információörögzítés bármilyen formáját.

Első kiadás

Fordította: Paár Tamás
Hungarian translation © Paár Tamás, 2023

A könyv publikációját az Oxfordi Egyetem „New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe” projektje támogatta, amelyet a John Templeton Alapítvány finanszírozott. Az itt kifejtett nézetek a szerző(k) sajátjai – a John Templeton Alapítvány álláspontját nem feltétlenül tükrözik.

Szakmai lektor: Békefi Bálint
Korrektor: Kohuth Galla Ágnes
Tördelés: Csillagné Tóth Klára
Felelős kiadó: Korcsmáros Gábor
Nyomta: General Nyomda Kft.

ISBN 978-615-5835-44-5

TARTALOM

<i>Fordítói felvezetés Plantinga olvasásához</i>	7
<i>Előszó</i>	47

I. FEJEZET	
Beszélhetünk és gondolkodhatunk-e Istenről? . . .	57
2. FEJEZET	
Mi is a kérdés?	67
3. FEJEZET	
Garantált meggyőződés Isten létezéséről	105
4. FEJEZET	
A kibővített A/K-modell	129
5. FEJEZET	
Hit	149
6. FEJEZET	
Szívünkben megerősítve	169
7. FEJEZET	
Ellenvetések	185
8. FEJEZET	
Lehetséges döntőké: történeti bibliakritika . . .	199
9. FEJEZET	
Lehetséges döntőké: pluralizmus	227
10. FEJEZET	
Lehetséges döntőké: a rossz	239

<i>Név- és tárgymutató</i>	259
--------------------------------------	-----

FORDÍTÓI FELVEZETÉS PLANTINGA OLVASÁSÁHOZ

Ez a kötet az első könyv, amely Alvin Plantingától – korunk egyik legbefolyásosabb vallásfilozófusától – kiadásra kerül magyarul.¹ Ez a tény jelezheti, hogy szerzője nemzetközi híréhez képest² itthon még relatíve kevésbé ismert – ugyanakkor szűkebb körökben nagyon is gyakran hivatkozott szerző. A Plantinga művelte területnek és az általa képviselt gondolatoknak már hazánkban is vannak képviselői – ám a legtöbben, akik kezükbe veszik ezt a könyvet, nem feltétlenül találkoztak még azzal a filozófiai diskurzussal és azokkal a szakkifejezésekkel, amelyek ismerete e mű megfelelő értelmezéséhez szükséges.

Előszavunkban ezért azt foglaljuk össze, amit az olvasónak tudnia érdemes, mielőtt belevág a könyv olvasásába. Legelőször is Plantinga életéről és műveiről közlünk ismertetést. A könyvben használt fogalomkészletről és az ezzel kapcsolatos fordítási megoldásokról is tájékoztatást adunk – ez ugyanis elengedhetetlen a mű megértéséhez. Ezt követően a könyv felépítéséhez és az egyes fejezetek tartalmához nyújtunk eligazítást; végül pedig azok nevét soroljuk fel, akik nélkül a jelen fordítás kiadása nem valósulhatott volna meg.

Mindenekelőtt ki kell hangsúlyoznunk, hogy a jelen kötet egy ismeretelméleti (más néven episztemológiai) mű, amely

¹ Sőt: ez az első magyarul megjelenő vallásfilozófiai írása is egyben, ugyanis korábban még csak cikke sem jelent meg e témában nyelvünkön.

² A www.academicinfluence.com oldal szerint Plantinga az 1990-től napjainkig tartó időszak 10. legnagyobb hatású filozófusa, és egyben legbefolyásosabb vallásfilozófusa.

e területen belül a keresztény meggyőződésről, illetve a keresztény hitről szól (ha úgy tetszik: a *vallási ismeretelmélet*ről). Az ismeretelmélet az a filozófiai diszciplína, amely a tudás fogalmát, lehetőségeit és forrásait általánosságban vizsgálja, ideértve meggyőződéseink pozitív és negatív tulajdonságait – így az igazoltságot és az igazolatlanságot, a racionalitást és az irracionálitást, a garanciát és a garantálatlanságot. E témáról és fogalmakról bővebben is szól ez a felvezetés – mindenestre előzetes bevezetésül bátran ajánlhatjuk Forrai Gábor kitűnő, *Kortárs nézetek a tudásról* című munkáját.³

Alvin Plantinga

*Életpályája*⁴

Alvin Carl Plantinga 1932. november 15-én született a Michigan állambeli Ann Arborban, holland származású református családba. (Szintén ismert testvérei: Cornelius Plantinga Jr. teológus,⁵ valamint Leon Plantinga zenetudós.) Egyetemi tanulmányait 1950-ben kezdte a Harvard Egyetem ösztöndíjas hallgatójaként, azonban hamar a Grand Rapids-i Calvin College-ra váltott,

³ Budapest: L'Harmattan, 2014.

⁴ Ezen szakasz elsődleges forrásai Plantinga két önéletrajzi esszéje („Self-Profile”, in *Alvin Plantinga*. Szerkesztette: James E. Tomberlin – Peter van Inwagen. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, 1985; „A Christian Life Partly Lived”, in *Philosophers Who Believe: The Spiritual Journeys of 11 Leading Thinkers*. Szerkesztette: Kelly James Clark. Downers Grove: InterVarsity Press, 1993.) és a következő weboldalon található életrajzi összefoglaló: <https://www.nd.edu/stories/plantinga/>.

⁵ Őt Plantinga a jelen műben is hivatkozta Szentháromság-felfogása kapcsán.

hogy William Harry Jellemától hallgathasson filozófiát, akinek keresztény személetű filozófiatörténeti előadásai nagy hatást gyakoroltak rá. Mesterszakos tanulmányait a Michigani Egyetemen végezte, doktori fokozatot pedig a Yale Egyetemen szerzett 1958-ban. Disszertációjának címe: *Ethics and metaphysical naturalism* (Etika és metafizikai naturalizmus). Tanulmányai alatt (1955-ben) megházasodott, felesége a szintén holland református háttérű Kathleen Plantinga (szül. De Boer). Négy gyermekük született – közülük a filmelmélettel foglalkozó Carl Plantinga a legismertebb.

Bár már elkezdett oktatni a Yale-en, doktorálása évében Plantinga mégis elfogadott egy állásajánlatot a Wayne Állami Egyetemtől – így 1958-tól 1963-ig ott dolgozott. Visszaemlékezéseiben mind a Michigani Egyetemet, mind a Wayne-t rigórus közegként jellemzi, és ezeknél eredeteti a keresztény hit racionalitására irányuló kihívások iránti érdeklődését. A wayne-i kollégáival folytatott beszélgetéseit jellemző védekező alapállásán⁶ 1963-ban enyhíthetett, amikor alma materének meghívására visszatért a Calvin College-ra tanítani. Ezt a főiskolát (ma már egyetemet) a holland református hitvallású Christian Reformed Church működteti, és a felekezet teológiai meggyőződéseivel összhangban hangsúlyt helyez a tudományos munka hívő személetű művelésére, amire Plantinga akkoriban – ottani kollégáival együtt – tudatosan törekedett. Ez időben sem szigetelődött el azonban a tágabb szakmai köröktől, sőt: 1981–1982-ben az Amerikai Filozófiai Társaság központi szekciójának elnöke volt. Ez a tény éreztetheti azt a kiemelkedő hatást is, amelyet nem keresztény filozófusok körében a mai napig gyakorol – elsősorban ismeretelméleti és metafizikai munkássága révén.

⁶ „A Christian Life Partly Lived”, 65. o.

Plantinga – vendégoktatói kitérőktől eltekintve – egészen 1982-ig a Calvin College-on maradt, amikor is elfogadta a nagy presztízsű, katolikus hátterű Notre Dame Egyetem meghívását egy professzori szék betöltésére. A szélesebb hallgatói merítés és tudományos kapcsolatrendszer, illetve a magasabb szintű (mesterszakos és doktori) képzés jelenléte befolyásosabb szerepet adott Plantingának, akinek később számos Notre Dame-es tanítványa futott be sikeres filozófuskariert. Emellett érkezésétől húsz éven át vezette az egyetem Vallásfilozófiai Központját, 1983 és 1986 között pedig az országos Keresztény Filozófusok Társaságának elnöke volt. 2010-es nyugdíjba vonulása után ismét visszatért tanítani a Calvin (ekkor már) Egyetemre,⁷ de az évtized második felében végleg visszavonult a filozófiától. Utolsó publikációja 2016-ban jelent meg.⁸

Szemlélete

Plantinga filozófiai szemléletét két elv jellemzi. Az egyiket ágostoni–keresztény filozófiafelfogásnak nevezhetjük, a másikat pedig az analitikus filozófiai irányzat melletti elköteleződésnek.

Az ágostoni–keresztény filozófiafelfogás Plantinga gyermekkortól vallott hitéből következik, részletes és nyilvános kifejtését azonban pályája csúcán vállalta. Az 1980-as években ugyanis – William Hasker megfogalmazásában – „prófétai szerepet öltött

magára a keresztény filozófia képviselőjében”.⁹ Két alkalommal (1983-ban és 1989-ben) meghívott előadások formájában fejtette ki a keresztény filozófia jellegéről és a keresztény filozófusok feladatáról alkotott nézeteit. Ezek az előadások később írásban több változatban is megjelentek,¹⁰ és élénk visszhangot váltottak ki.¹¹

Plantinga víziójának alapja az a Szent Ágostontól és a holland református Abraham Kuypertől származtatott teológiai meggyőződés, amely tagadja a világnézeti semlegességet a tudományokban (a filozófiát is ideértve), és ezeket spirituális hadszíntérnek is tekinti, ahol a hívőknek feladata a keresztény igazság felmutatása a lelkek megmentése érdekében. A keresztény filozófia körvonalait két elvben és négy feladatban határozza meg. Az elvek a keresztény filozófia *autonómiáját* és *integritását* mondják ki: a keresztény filozófia tehát egy saját forrásokkal, témákkal és célokkal rendelkező projekt, amely következetességre törekszik hitelveivel, amelyeket kiindulási pontoknak tekint, és párbe-

⁹ William Hasker: „Responding to Challenges”, in *Christian Philosophy: Conceptions, Continuations, and Challenges*. Szerkesztette: J. Aaron Simmons. New York: Oxford University Press, 2018, 298. o.

¹⁰ „Advice to Christian Philosophers”, *Faith and Philosophy* 1, no. 3, 1984; *The Twin Pillars of Christian Scholarship*. Grand Rapids: Calvin College and Seminary, 1989; „The Twin Pillars of Christian Scholarship”, in *Seeking Understanding: The Stob Lectures, 1986–1998*. Grand Rapids: Eerdmans, 2001. Az előadások továbbfejlesztéséből született írások: „Augustinian Christian Philosophy”, *The Monist* 75, no. 3, 1992; „Christian Philosophy at the End of the 20th Century”, in *Christian Philosophy at the Close of the Twentieth Century: Assessment and Perspective*. Szerkesztette: Sander Griffioen – Bert M. Balk. Kampen: Kok, 1995.

¹¹ Lásd pl. a *Faith and Philosophy* 5, no. 2, 1988 és 16, no. 2, 1999 számait, illetve a J. Aaron Simmons szerkesztette következő kötetet: *Christian Philosophy: Conceptions, Continuations, and Challenges*. New York: Oxford University Press, 2018.

⁷ <https://calvin.edu/publication/spark/2011/12/01/a-serious-love>

⁸ „Law, Cause, and Occasionalism”, in *Reason and Faith: Themes from Richard Swinburne*. Szerkesztette: Michael Bergmann – Jeffrey E. Brower. New York: Oxford University Press, 2016.

szédszerű viszonyt ápol a szekuláris fősodorról, nem függve attól sem álláspontjaiban, sem érdeklődésében. A négy feladat a filozófiai teológia (a keresztény teológia precíz kifejtése a filozófia fogalomtárával), az apologetika (a kereszténység melletti érvek megfogalmazása és az ellene felhozott érvek megválaszolása), a keresztény filozófiai kritika (a kereszténységgel szemben álló világnézetek elleni érvelés) és a pozitív keresztény filozófia (keresztény inspirációjú, a kereszténységgel összhangban lévő filozófiai nézetek kidolgozása). Plantinga maga filozófiai teológiával keveset, a másik három feladattal azonban annál többet foglalkozott pályája során.

Az angolszász bázisú analitikus filozófia melletti elköteleződés Plantinga számára nem volt evidencia: doktori fokozatát az akkor filozófiai szempontból teljesen eklektikus Yale Egyetemen szerezte, korai munkásságában pedig foglalkozott a francia egzisztencialista Sartre-ral és a holland posztkantianus kálvinista Dooyeweerddel is.¹² Második munkahelyén, a Wayne Állami Egyetem filozófiakarán, az ottani kollégáival eltöltött idő révén kristályosodott ki filozófiai módszertana, amely – az analitikus filozófusok célkitűzésével összhangban – világos, precíz, logikával és ellenpéldákkal kikezdehetetlen érvelésre törekszik.¹³ Ez későbbi munkásságában nemcsak stílusában nyilvánult meg, hanem probléma- és párbeszédpartner-választásait is jellemezte – bár ő ezeket talán inkább a klasszikus filozófiai kérdések iránti érdeklődésével magyarázná.

¹² „An Existentialist’s Ethics”, *Review of Metaphysics* 12, no. 2, 1958; „Dooyeweerd on Meaning and Being”, *Reformed Journal* 8, no. 10, 1958.

¹³ „Self-Profile”, 19–29. o.

Munkássága

Plantinga filozófiai munkássága pár téma köré csoportosítható. A következőkben ezek mentén tekintjük át röviden az általa írott könyveket. Plantinga sok tucat folyóiratcikket is megjelentetett ugyanezen témák részletkérdéseiről, ezek átfogó tárgyalására azonban itt nincs lehetőség.¹⁴

Tudás, racionalitás és keresztény meggyőződés. Plantinga már legelső önálló könyvében, amelynek a *God and Other Minds* (Isten és más elmék) címet adta,¹⁵ megfogalmazta azt az állítását, amely aztán egész karrierjét végigkíséri: hogy az Isten létezésére vonatkozó meggyőződés – legalábbis, ha igaz – akkor is lehet racionális, ha nem rendelkezünk mellette szóló erős bizonyítékokkal. Ezt az alapvető állítást – amely idővel a *református*

¹⁴ Némely cikke azonban olyan témákra is kitér, amelyekre könyvei nem: pl. Krisztus kettős természetének filozófiai vonatkozásai („On Heresy, Mind, and Truth”, *Faith and Philosophy* 16, no. 2, 1999), egy, a bűnbeesésből és a megváltásból vett – a jelen mű 10. fejezetében is említett – teodícea („Supralapsarianism, or ‘O Felix Culpa,’” in *Christian Faith and the Problem of Evil*. Szerkesztette: Peter van Inwagen. Grand Rapids: Eerdmans, 2004), a test-lélek viszonytal kapcsolatos dualizmus védelmezése („Against Materialism”, *Faith and Philosophy* 23, no. 1, 2006), vagy a naturalista alapokon nyugvó morális realizmus kritikája („Naturalism, Theism, Obligation and Supervenience”, *Faith and Philosophy* 27, no. 3, 2010). Közel hetven cikke elérhető a következő weboldalon: <https://andrewmbailey.com/ap/>

¹⁵ Ithaca: Cornell University Press, 1967.

episztemológia nevet kapta¹⁶ – Plantinga későbbi könyveiben kiegészítette a tudás filozófiai problémájának háromkötetes elemzésével az úgynevezett Garancia-trilógiában (*Warrant Trilogy*). E trilógia első kötete a forgalomban lévő episztemológiai elméletek bírálatát nyújtja;¹⁷ a második Plantinga saját ismeretelméletét bontja ki általánosságban;¹⁸ a harmadik rész pedig ezt az általános nézetet alkalmazza a keresztény hit esetére.¹⁹ A jelen könyv eredetije ez utóbbinak rövidebb változata. Trilógiájában Plantinga kidolgozza a naturalizmus ismeretelméleti kritikáját – ez az úgynevezett evolúciós érv a naturalizmus ellen²⁰ –, illetve igyekszik megválaszolni az Isten létezésével és a kereszténység igazságával szembeni legfőbb ellenvetéseket is. Érveit később egy Michael Tooley-val közösen írott vitakönyvben védi

¹⁶ Plantinga egy ponton sajnálatát fejezte ki az elnevezés kapcsán, ugyanis szándékával ellentétesen többeknek azt sugallta, hogy elmélete összeegyeztethetetlen pl. a katolicizmussal („A Christian Life Partly Lived”, 67. o.). A református episztemológia katolikus recepciójához lásd *Rational Faith: Catholic Responses to Reformed Epistemology*. Szerkesztette: Linda T. Zagzebski. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1993.

¹⁷ *Warrant: The Current Debate*. New York: Oxford University Press, 1993.

¹⁸ *Warrant and Proper Function*. New York: Oxford University Press, 1993.

¹⁹ *Warranted Christian Belief*. New York: Oxford University Press, 2000.

²⁰ Magyarul lásd Szalai Miklós: „Darwin kételye, avagy összeegyeztethető-e az evolúció a naturalizmussal?” *Magyar Tudomány* 170, no. 12, 2009; „Naturalizmus, szkeptizmus és racionalitás: Plantinga evolúciós szkeptikus érve”, *Magyar Filozófiai Szemle* 54, no. 1, 2010.

meg,²¹ jelen, utolsónak tekinthető könyvében pedig közérthetőbben is összefoglalja.²²

Modális metafizika, Isten és a rossz. Plantinga könyveinek másik csoportja a lehetőségesség és szükségszerűség filozófiájával foglalkozik, és ezt alkalmazza vallásfilozófiai kérdésekre. *The Nature of Necessity* (A szükségszerűség természete) című könyvében²³ Plantinga azt igyekszik megmutatni, hogy vannak lényegi vagy esszenciális tulajdonságok, amelyek birtoklása nélkül valamely dolog nem létezhet. Plantinga ezt a rossz problémájára alkalmazva úgy érvel, hogy elképzelhető: minden szabad akaratral bíró teremtmény lényegi tulajdonsága, hogy valamikor bűnt követ el. Ebből viszont az következik, hogy ha Isten úgy ítéli, hogy érdemes szabad akaratral bíró teremtményeket létrehozni, akkor elkerülhetetlen, hogy rossz is legyen a világban. (Plantinga ezt a gondolatmenetét a *The Nature of Necessity*-vel egy időben egy rövidebb, közérthetőbb könyvben is megjelentette.)²⁴ A könyv legutolsó fejezete az ontológiai istenérv egy nagy hatású, új változatát dolgozza ki a lényegi tulajdonságok és a szükségszerű létezés eszköztárával, a modális logika formális

²¹ Alvin Plantinga – Michael Tooley: *Knowledge of God*. Malden: Blackwell, 2008.

²² Alvin Plantinga: *Knowledge and Christian Belief*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company, 2015.

²³ Oxford: Clarendon Press, 1974. Ennek a könyvnek a hatodik fejezete, illetve Plantinga egy másik modális metafizikával foglalkozó cikke („Actualism and Possible Worlds”, *Theoria* 42, no. 1–3, 1976: 139–160.) olvasható magyarul a következő tanulmánykötetben: *Lehetséges világok: modális metafizikai tanulmányok*. Szerkesztette: Kocsis László – Tuboly Ádám Tamás. Budapest: Typotex, 2022.

²⁴ *God, Freedom, and Evil*. New York: Harper & Row, 1974.

módszerét latba vetve.²⁵ Későbbi, *Does God Have a Nature?* (Van-e Istennek természete?)²⁶ című könyvében a modális metafizikai kérdéseket a filozófiai teológiára alkalmazza, az isteni egyszerűséget, illetve Isten és az absztrakt létezők viszonyát vizsgálva.

Tudomány és vallás. Plantinga e téren végzett munkája két részre osztható. A '90-es években az evolúcióelméletet és a módszertani naturalizmust dolgozza fel, amellel érvelve, hogy ezek meggyőző ereje nem világnézetileg független kérdés, és keresztény szempontból egyiket sem indokolt maradéktalanul elfogadni.²⁷ A 2000-es években a tudomány és a vallás közötti általánosabb viszonyt vizsgálja. Tézise, hogy a tudomány és a vallás között a felszínen ellentét, ám a mélyben összhang van, míg a tudomány és a naturalizmus kapcsolatát ezzel ellentétes módon felszínes összhang és mély ellentét jellemzi. Ennek alátámasztásához felhasználja az ismeretelmélettel kapcsolatos korábbi munkásságát, de új szempontokat is felmutat: például a természeti törvények teista megalapozását, a csodák filozófiai védelmét és a finomhangoltságból vett istenértékelését. Kiforrott munkája két kötetben jelent meg 2011-ben: monográfiájában, melynek címe *Where the Conflict Really Lies: Science, Religion, and Naturalism*

²⁵ Lásd ehhez magyarul Brian Davies: *Bevezetés a vallásfilozófiába*. Fordította: Rakovszky Zsuzsa – Vassányi Miklós. Budapest: Kossuth, 1999, 69–88. o.; valamint William Lane Craig: *Értelmes hit*. Fordította: Szalai Miklós. Budapest: Pünkösdi Teológiai Főiskola, 2021, 246–252. o.

²⁶ Milwaukee: Marquette University Press, 1980.

²⁷ „When Faith and Reason Clash: Evolution and the Bible”, *Christian Scholar's Review* 21, no. 1, 1991; „Methodological Naturalism?”, *Perspectives on Science and Christian Faith* 49, no. 3, 1997.

(Ahol a konfliktus valójában rejlik: Tudomány, vallás és naturalizmus),²⁸ illetve egy Daniel Dennett-tel közösen írt vitakönyvben.²⁹

Plantinga munkássága széles körű visszhangot váltott ki a (főleg amerikai) filozófiai közösségből. Mintegy két tucat könyvet szenteltek már gondolatainak. Epsztemológiai felfogásának képviselői közé tartoznak olyan híresebb szerzők, mint Nicholas Wolterstorff és William Alston, de sokan mások is dolgoznak ennek keretei közt vagy ezt továbbfejlesztve.³⁰ 2019-ben a mértékadó *Stanford Encyclopedia of Philosophy*-ban ő volt a 43. legtöbbet hivatkozott kortárs filozófus;³¹ a Google Scholar szerint írásaira máig nagyságrendileg húszezer hivatkozás született. Az angolszász vallásfilozófiának, illetve keresztény filozófiának a 20. század utolsó harmadában tapasztalt felélénkülésében széles körben neki tulajdonítják az egyik főszerepet.³² A Notre Dame Egyetem³³ és az Amerikai Filozófiai Társaság³⁴ róla elnevezett ösztöndíjakat hozott létre a tiszteletére, 2017-ben pedig

²⁸ New York: Oxford University Press, 2011.

²⁹ Daniel Dennett – Alvin Plantinga: *Science and Religion: Are They Compatible?* New York: Oxford University Press, 2011.

³⁰ A református episztemológia újabb fejleményeinek áttekintéséhez lásd Andrew Moon: „Recent Work in Reformed Epistemology”, *Philosophy Compass* 11, no. 12, 2016.

³¹ <http://schwitsplinters.blogspot.com/2019/08/the-295-most-cited-contemporary-authors.html>

³² Quentin Smith: „The Metaphilosophy of Naturalism”, *Philo* 4, no. 2, 2001; Nicholas Wolterstorff: „Then, Now, and Al”, *Faith and Philosophy* 28, no. 3, 2011.

³³ <https://philreligion.nd.edu/fellowships/past-fellows1/past-fellows-2010/>

³⁴ <https://www.apaonline.org/page/plantinga>

neki ítelték a nagy presztízsű Templeton-díjat – ezzel a John Templeton Alapítvány olyan életműveket ismer el, amelyek előmozdították a tudomány és a spiritualitás kapcsolatát. Gondolatainak népszerűsítésére a Notre Dame egy ismeretterjesztő animációs videósorozatot is készített.³⁵

Helye a filozófiai kánonban

Két szempontból tehetünk kísérletet arra, hogy Plantingát elhelyezzük a filozófia térképén. Egyrészt, amint azt a szemléleténél is láttuk, elkötelezett az analitikus filozófiai irányzat mellett. A teizmust érő kihívások terén elsősorban az analitikus filozófiában jelentős ellenérvekkel foglalkozik, legyenek azok a korai analitikusok nyelvfilozófiai fenntartásai vagy a későbbi ateisták rosszból és szenvedésből vett kifinomult érvei. Az ismeretelméleti, metafizikai, tudományfilozófiai és metaetikai érveléseiben párbeszédet, illetve vitát elsősorban kortárs, illetve közelmúltbeli analitikus filozófusok nézeteivel folytat. Az analitikusok szokásához híven legfeljebb hosszabb-rövidebb utalásokat vagy kitérőket tesz egy-egy fontos gondolat korábbi (kora újkori vagy középkori) képviselőire, de részletes történeti értelmezéssel nem foglalkozik – ahogyan a német vagy francia nyelvű kortárs filozófiára is legfeljebb futólag hivatkozik.

Másrészt, Plantinga elhelyezésében segíthet, ha áttekintjük, mely három nézettel ellenkezett leghevesebben. Az első a naturalizmus, amelyet ő a személyes Isten és bármi hasonló létének tagadásaként definiál, illetve akként a meggyőződésként, hogy az ember a természeti rend szokványos része. Plantinga számára a naturalizmus a kereszténység egyik örök kihívója, amelynek

ereje az ókori görögök óta érezhető, a mai tudományos világban pedig a két legbefolyásosabb világnézet egyike.³⁶ Amint munkásságának áttekintésében láthattuk, Plantinga naturalizmuskritikája többoldalú: támadja ismeretelméleti és elmefilozófiai alapon, emellett pedig védelmébe veszi az Isten létét és ezzel a naturalizmus hamisságát illető meggyőződés racionalitását.

A második támadott nézetet Plantinga „kreatív antirealizmusnak” nevezi³⁷ – kevésbé precízen a kanti vagy a posztmodern gondolkodással lehetne azonosítani. Ennek lényege, hogy az emberek által tapasztalt valóságot bizonyos értelemben maguk az emberek vetítik ki vagy hozzák létre akár önállóan, akár közösen – objektív igazság nincs, vagy legalábbis számunkra nem hozzáférhető. Plantinga az Amerikai Filozófiai Társaság elnöki posztjának székfoglaló beszédében tekervényes logikával kritizálta az antirealizmus elterjedt változatait, ám úgy, hogy nem platonista vagy modernista realizmust ajánlott a helyébe, hanem egy olyan világképet, amelyben az igazság végső soron valóban egy személyen alapszik – Istenen.³⁸

Plantinga harmadik eszmei ellenfele az evidencializmus, az az ismeretelméleti tan, amely szerint a meggyőződéseinket mindig a számunkra elérhető bizonyítékokhoz és érvekhez kell igazítanunk. (Plantinga Magyarországon ismertebb brit vallásfilozófus kollégája, Richard Swinburne is az evidencialista irányzathoz

³⁶ „Augustinian Christian Philosophy”, 297–300. o.

³⁷ „Augustinian Christian Philosophy”, 300–302. o.

³⁸ „How to Be an Anti-Realist”, *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association* 56, no. 1, 1982.

³⁵ A videók gyűjtőhelye: <https://www.plantingavideos.com>

sorolható.)³⁹ A jelen könyvben az evidencializmus hagyományos fundacionalista változatán demonstrálja a nézet nehézségeit. Plantinga elvi megfontolásokkal és ellenpéldák sorolásával egyaránt támadja az evidencializmust, és leghíresebb ismeretelméleti munkáiban – a korábban említett Garancia-trilógiában, illetve a jelen könyvben – egy olyan alternatívát igyekszik kidolgozni, amely összhangban áll a józan ésszel, és az evidencializmust tagadván mégsem süpped túlságosan engedékeny, vagy a hitet a racionalitástól függetleníti fideizmusba.

Itt látszik szükségesnek, hogy röviden bemutassuk Plantinga viszonyulását az istenérvekhez. Bár maga is közzétett nagy hatású istenérveket,⁴⁰ úgy gondolja, az efféle érvek nem elég erősek ahhoz, hogy a keresztény hívőkre jellemző szilárd meggyőződést indokolják. Önmagukban nem elégségesek a tudáshoz. Ugyanakkor szerinte az istenérvek együttesen arra legalábbis alkalmasak, hogy megmutassák: Isten léte valamivel valószínűbb, mint nemléte.⁴¹

³⁹ Richard Swinburne: *Faith and Reason* (2. kiadás). New York: Oxford University Press, 2005, 15–24. o. Swinburne magyarul megjelent művei: *Van Isten?* Fordította: Vassányi Miklós. Budapest: Kossuth Kiadó, 1998; *Isten volt Jézus?* Fordította: Paár Tamás. Budapest: Helikon, 2012. Swinburne álláspontjához a legközelebb a jelen könyvben a Locke-nál kritizált nézet áll – nem véletlen, hogy Plantinga ezt a fajta megközelítést nevezi „Locke–Swinburne modell”-nek is. Lásd *Warranted Christian Belief*, 271. o.

⁴⁰ Említettük már ontológiai érvét, de legendás előadásjegyzete, az istenérveket soroló „Two Dozen (or so) Theistic Arguments” egész kötetnyi tárgyalást kapott: *Two Dozen (or so) Arguments for God*. Szerkesztette: Jerry Walls – Trent Dougherty. Oxford: Oxford University Press, 2018.

⁴¹ Vö. *Warranted Christian Belief*, 131. o.; lásd továbbá a jelen mű előszavát és utolsó mondatát.

Hol helyezhetjük el végül Plantingát? Elutasítja a naturalizmust és az emberközpontú antirealizmust – tehát a teremtett világ alapját Istenben látja. Elutasítja az evidencializmust, de a fideizmust is – valamiféle „*common sense*”, józanész-alapú ismeretelméletet támogat. Ezzel leginkább a 18. századi skót felvilágosodás vallásos képviselőire emlékeztet; Thomas Reiddel (1710–1796) való mély hasonlóságaira a szakirodalom is gyakran rámutat.⁴² Plantinga tehát egy patinás, ám sokat vitatott filozófiai tradíciót újít meg, miközben az analitikus filozófia sajátosságait követi.

Plantinga ismeretelméletéről magyarul

Magyarországon eddig kevés publikáció foglalkozott behatóan Plantinga vallási ismeretelméletével – így azonban röviden felsorolhatónak tűnnek itt az ismertebb cikkek. A magyar recepció Mezei Balázs 2003-as *Vallás és hagyomány* című kötetének két tanulmányával kezdődött meg,⁴³ amelyek többek közt Swinburne és Plantinga ismeretelméletének kritikai összehasonlítását végzik el, egy az övéktől különböző felfogást, egy „katolikus

⁴² Pl.: D. D. Todd: „Plantinga and the Naturalized Epistemology of Thomas Reid”, *Dialogue: Canadian Philosophical Review / Revue Canadienne De Philosophie* 35, no. 1, 1996; Peter Byrne: „Reidianism in Contemporary English-Speaking Religious Epistemology”, *European Journal for Philosophy of Religion* 3, no. 2, 2011; Esther Kroeker: „Where the Conflict Really Lies: Plantinga’s Reidian Discourse”, *Philosophia Reformata* 79, no. 1, 2014.

⁴³ „A teizmus racionalitása”, valamint „Református és katolikus ismeretelmélet”, in Mezei Balázs: *Vallás és hagyomány*. Budapest: L’Harmattan.

ismeretelméletet” ajánlva fel harmadik alternatívaként.⁴⁴ Plantinga episztemológiájának ateista irányból érkező bírálatát nyújtotta Szalai Miklós 2005-ös elemzése.⁴⁵ Szalai értelmezését is beépítve született meg Nagy Gergely 2021-es dolgozata „A természeti teológia és az istenérvek szükségessége” címmel, amely ismét Swinburne és Plantinga összevetésével foglalkozik.⁴⁶ (Gergely nevét azért is érdemes kiemelni, mert az általa létrehozott Kálvinista Apologetika honlap és YouTube-csatorna sokat tett Plantinga gondolatainak széles körű népszerűsítéséért – Plantinga gondolatai szerepelnek itt összefoglaló videók formájában, de „hitvitákon” alkalmazott argumentumokként is.) Végül, de nem utolsósorban Békefi Bálint 2022-es cikke („Kitartó keresztény hit, részrehajló episztemikus mércék és a disszenzus kihívásai”)⁴⁷ nagymértékben épít Plantinga felfogására, miközben egy hazánk filozófiai életében nagy figyelem övezte témát dolgoz fel. E téma nem más, mint annak kérdése, hogy a filozófusok közt uralkodó széles körű és mély véleménykülönbség (disszenzus) nem zárja-e ki a filozófiai megismerés lehetőségét.⁴⁸ Ahogy a jelen könyv 9. fejezete is mutatja, e probléma megválaszolására plantingai belátások is segítségünkre lehetnek.

Bár nem magyar szerző jegyzi, de a magyar nyelven elérhető szakirodalomnál kell megemlítenünk Brian Davies *Bevezetés*

⁴⁴ Utóbbihoz lásd még felvezetésünk 16. lábjegyzetét.

⁴⁵ „Fideizmus és posztkarteziánus filozófia. A »református episztemológia« koncepciója”, *Világosság* 46, no. 2–3, 2005.

⁴⁶ *Credo* 86, no. 1, 2021.

⁴⁷ *Elpis* 15, no. 1–2, 2022.

⁴⁸ A filozófiai megismerés kudarcá mellett hazánkban Tőzsér János érvel legkitartóbban. Álláspontjának összefoglalásához lásd *Az igazság pillanatai*. Budapest: Kalligram, 2018; *The Failure of Philosophical Knowledge*. London: Bloomsbury Academic, 2023.

a vallásfilozófiába című munkáját, valamint William Lane Craig összegző igénnyel írt keresztény filozófiai művét, az *Értelmes hitet*. Előbbi Plantinga ismeretelméletét a wittgensteiniánus D. Z. Phillips mellett hozza fel rövidebben – azt a kérdést feltéve, hogy Plantinga megközelítése feleslegessé teszi-e az istenérveket.⁴⁹ Utóbbi első fejezete Plantinga református episztemológiájának bár leegyszerűsítő, de könnyen érthető és jól használható összefoglalását nyújtja – miközben a szerző maga is egy ehhez igen hasonló álláspontot foglal el.⁵⁰

Fogalmak és fordításaik

Az ismeretelmélethez, és specifikusan a vallással foglalkozó ismeretelmélethez is tartozik egy olyan fogalomkészlet, illetve szókincs, amely a magyar szakirodalomban eddig részlegesen jelent csak meg – és ha meg is jelent, az egyes forgalomban lévő fordítások sok esetben nem kiforrottak, illetve nem egységesen használatosak. A magyarra ültetést egyúttal az is nehezíti, hogy egyes kifejezéseknek gyakorlatilag nincs magyar megfelelője – ezért nagyon nehezen, tulajdonképpen csak a kisebbik rossz megoldást választva fordíthatók le. E filozófiai fogalmak megértése és a magyar megfelelőik megismerése nélkül azonban Plantinga művét megérteni nem – legfeljebb csak félreértelmezni lehet. A továbbiakban ezért a szükséges fogalmakkal kívánjuk az olvasót megismertetni. Több technikai jellegű részletre is kitérünk majd, amelyek elsősorban szakmabeliek érdeklődésére tarthatnak igényt – épp ezért, a lényegyet kiemelendő, először egy

⁴⁹ Brian Davies: *Bevezetés a vallásfilozófiába*, 23–30. o.

⁵⁰ *Értelmes hit*, 34–78. o.

néhány tételes glosszáriumot ajánlunk az olvasó figyelmébe. Ezeket szem előtt tartva bárki belevághat a könyv olvasásába:

- *episztemikus* = ismeretelméleti, illetve megismeréssel kapcsolatos
- *kognitív* = megismeréssel, gondolkodással vagy meggyőződésekkel kapcsolatos
- *meggyőződés* = egy kijelentés elfogadása, igaznak tartása
- *alapvető meggyőződés* = alátámasztó érvek nélkül elfogadott meggyőződés/kijelentés
- *Istenre vonatkozó/Istent illető meggyőződés* = annak elfogadása, hogy Isten létezik
- *garancia* = az a tulajdonság, amelynek köszönhetően az igaz meggyőződés tudás lesz

Kezdjük a fogalmak bővebb ismertetését az egyik legfontosabbal, amely már a címben is szerepel: a meggyőződéssel, illetve párjával, a hittel. E két kifejezés az angol nyelvben egyértelműen szétválik: az előbbi megfelelője a *belief*, utóbbié a *faith*. A hétköznapi beszédben angolul is felcserélik időnként a kettőt, ám a filozófiában járatos nyelvhasználók számára a kettő közt evidens módon különbség van. Magyarul a helyzet összetettebb, ugyanis míg a *faith* egyértelműen csak a „hit” szóval adható vissza, addig a *belief* fordítható „meggyőződés”-ként, „vélekedés”-ként, de „hit”-ként is – és e fordítási lehetőségek mindegyike elő szokott fordulni filozófiai szövegekben. Ez tulajdonképp elkerülhetetlen, hiszen a *belief* fogalma az angolszász filozófiában olyasmit tartalmaz, ami ennek a három magyar kifejezésnek a közös metszete. Nem

jelent ugyanis se többet, se kevesebbet, mint azt, hogy *valaki elfogad valamit igazként, azaz igaznak tart valamit*⁵¹ – tehát az a meggyőződése, hogy valamely kijelentés igaz, illetve úgy véli/hiszi, hogy igaz.⁵² Az említett magyar fordításoknak megvannak a maguk mellékszöngéi: utalhatnak alaptalanságra, bizonytalanságra (mint egyes összefüggésekben a „hit”),⁵³ vagy épp bizalomra, szilárd vélekedésre, esetleg arra, hogy valamely vélekedésünk személyesen fontos számunkra (ezt sugallhatja a „meggyőződés”).⁵⁴ A *belief* azonban ismeretelméleti kontextusban nem rendelkezik ilyen konnotációkkal – és ennél fogva az itt alkalmazott „meggyőződés” szó sem hivatott ilyen asszociációkat előhívni.⁵⁵

Ebben a könyvben nem használhattuk a *belief* megfelelőjeként a „hit”-et, hiszen ezáltal összemosódna a *faith* fogalmával. Ehelyett esett a fordító választása a „meggyőződés”-re, mivel ez a címben is szereplő „keresztény meggyőződés” szóösszetételben magyarul természetesebbnek tűnik, mint a „vélekedés”. Ez a megoldás azonban elkerülhetetlenül ahhoz vezet, hogy egyes kontextusokban csak meglehetősen körülményességgel adhatók vissza egyszerűbb állítások – így azt, hogy valaki szerint Isten létezik, többször úgy szerepeltetjük, hogy az illető „Istenre vonatkozó/Istent illető meggyőződéssel rendelkezik”. Továbbá mivel a *belief*

⁵¹ A 9. fejezet egy pontján a szerző maga is ekképp ragadja meg a fogalmat: „to believe (i.e., take to be true)”. Lásd *Knowledge and Christian Belief*, 108. o. Vö. itt: 229. o.

⁵² Plantinga szerint ez azt is implikálja, hogy az adott kijelentés (valamilyen mértékben) igaznak tűnik számunkra – legalábbis ezt a meggyőződések „belső jellemzőjének” nevezi. Lásd itt: 165. o.

⁵³ Ilyen esetekben szerencsésebb lenne *vakhitről* vagy *puszta* hitről beszélni.

⁵⁴ Utóbbi esetben inkább *személyes* meggyőződésekről van szó.

⁵⁵ A „meggyőződés” tehát ebben a szövegben arra sem utal, hogy valaki meggyőződhetett valamiről pl. a saját szemével.

egy adott kijelentés igazként való elfogadását jelenti, ezért sok esetben a szóismétlés elkerülése végett (Plantingához hasonlóan)⁵⁶ egyszerűen az „elfogadás” szó alakjaival szerepeltetjük.⁵⁷

Térjünk át a „*faith*”-re. Ez a szó már sokkal szorosabban kapcsolódik vallásos kontextusokhoz, mint a „*belief*” – ám ennek sem feltétlenül van vallási vagy Istennel kapcsolatos tartalma. Ezt a fogalmat Plantinga az 5. fejezetben vezeti fel, és mutatja be részletesen – és maga is a kifejezés olyan alkalmazásaival indít, amelyek nem vallásiak. Mint rámutat: használatos időnként valószínűleg hamis meggyőzésekre, más esetekben valamiféle bizalomra – akár egy általános optimizmusra is. (Így bár természetesen adódhatna a „*faith*” fordításaként a „vallásos hit” vagy az „istenhit”, ezen előfordulások miatt mégsem alkalmazható.) Plantinga azonban nem ilyen értelemben kíván a hitről beszélni.

Értelemezésében hit és meggyőződés nem ugyanaz, ám az előbbi magában foglalja az utóbbit – azaz, ha pl. valaki *hisz* Isten létében, akkor ez részben azt jelenti, hogy *elfogadja* igaznak, hogy van Isten: tehát szerinte Isten létezik. Ugyanakkor a hit több, mint meggyőződés. Már csak abban is, hogy a szerző saját jellemző szóhasználatában a „*faith*” nagyon is a valláshoz, illetve Istenhez kötődik. Ezen túlmenően Plantingánál a hit (tárgya iránti) pozitív érzelmi viszonyulást is tartalmaz egyúttal,⁵⁸ vala-

mint a meggyőződés kialakulásának egy specifikus módját. Minderről részletesen lehet olvasni a könyv 5. fejezetében, ahol a bevezető szóhasználatot követően és a könyv hátralévő részéhez hasonlóan a hit sajátosan keresztény, kálvini definíciója érvényesül. E meghatározás szerint a *hit* Isten irántunk tanúsított jóindulatára vonatkozó *szilárd meggyőződés*, illetve *tudás*, amelynek igazságát „a Szentlélek tárja fel elménk előtt”, egyúttal létrehozva bennünk az ehhez kapcsolódó pozitív érzelmi viszonyulást.⁵⁹

Különösen fontos leszögezni, hogy sem a meggyőződés, sem a hit fogalma nem zárja ki a tudást. A tudásnak a meggyőződés eleve szükséges (jóllehet természetesen nem elégséges) feltétele. Hiszen aki nem tartja igaznak (vagyis akinek nem meggyőződése), hogy a Föld a Nap körül forog, az nem is tudja, hogy a Föld a Nap körül forog. *Ha* pedig igaz, hogy Isten létezik, akkor igaz a hit tartalmazta azon meggyőződés, miszerint van Isten.⁶⁰ Hovatovább akkor a kereszténynek a hiten kívül nincs is szüksége másra ahhoz, hogy ezt az igazságot valóban *tudja*. E két utóbbi megállapítás persze nem vitathatatlan, de legalábbis a könyv egyik fő érvelésének konklúzióját alkotják.

⁵⁶ Lásd pl. *Knowledge and Christian Belief*, 21. o.

⁵⁷ Hasonló funkciót tölt be, de ritkábban szerepel a „vélni”, „gondolni”, „(fenn)tartani”, „igaznak tartani” stb.

⁵⁸ Plantinga ezt a kognitív/episztemikus aspektussal szembeállítva a hit „affektív” oldalának nevezi, ami egy pszichológiában elterjedt fogalom. A Plantinga által gyakorta hivatkozott 18. században élt amerikai teológus, Jonathan Edwards műveinek magyar változatában ezt az aspektust az *indulatok* („*affections*”) alkotják (*Értekezés a vallási indulatokról*. Fordította: Pásztor Péter. Budapest: Gondolat, 2007).

⁵⁹ Vö. Kálvin János: *Institutio. A keresztényen vallás rendszere*, I. kötet. Szerkesztette: Bogárdi Szabó István, fordította: Buzogány Dezső. Budapest: Magyar Református Egyház, 2014, 416. o. Míg a „*faith*” nem vallásos kontextusaiban a „vallásos hit” és az „istenhit” túl szűk lenne, addig a kálvini/plantingai értelemben túl tág volna – hiszen utóbbi csakis a keresztény hitet jelenti.

⁶⁰ Sőt – mivel Plantinga a saját hitdefiníciójába beleérti egyrészt, hogy az tudás, másrészt, hogy Istentől származik, ezért legalábbis ilyen értelemben vett hit nem is létezhet Isten nélkül. Tehát ha nincs Isten, akkor ilyen értelemben felfogott hit sincsen – csupán emberek, akiknek meggyőződése, hogy létezik Isten.

Itt érdemes megjegyezni, hogy Plantinga különbséget tesz a meggyőzések közt aszerint, hogy milyen szilárdságúak. Ez azt jelenti, hogy egyes meggyőzéseinket illetően lehetünk nagyon bizonytalanok, míg másokat fenntarthatunk teljes magabiztossággal, kitartóan és bizonyosságérzéssel eltelve. A skálának az utóbbi végéhez közelítő (mély) meggyőzések azok, amelyeket Plantinga – értelmezésünk szerint – „*conviction*”-nek nevez: ahol ennek a szilárdságnak volt jelentősége a szövegben, ott ezt a kifejezést „szilárd meggyőződés”-ként szerepeltetjük.⁶¹ A szerző szerint efféle kitartás, szilárdság szükséges – más feltételek mellett – ahhoz, hogy egy meggyőződésünk tudásnak minősülhessen – ezért emleget a tudáshoz elégséges mértékben szilárd meggyőzéseket.⁶² Ebben felfogása eltér a legtöbb episztemológus álláspontjától.⁶³ Ezenkívül Plantinga szerint a hit is ilyesfajta szilárd meggyőzéseket eredményez Istent illetően: alapesetben

a hívők kitartóan és magabiztosan igaznak tartják azt a kijelentést, hogy van Isten.⁶⁴

A *belief* és a *faith*, illetve a *conviction* közti megkülönböztetésre különösen is igaz az, ami néhány másik, mára megszilárdult szakkifejezésre: a Plantinga által használt régebbi források és fordítások⁶⁵ még nem így alkalmazták ezeket, vagy legalábbis nem éltek ugyanezekkel a szigorú megkülönböztetésekkel. Amikor viszont Plantinga ilyen szövegeket idéz, több alkalommal kiderül

⁶⁴ Fontos itt az „alapesetben” kitétel. A keresztények ugyanis meggyőződésüket illetően kételyeket is táplálhatnak, de ettől még lehet Istenre vonatkozó hitük. Ahogy a szerző fogalmaz: „egy olyan személyre, akinek meggyőződései ezek a dolgok, de a tudáshoz szükséges szilárdság nélkül, még mindig mondhatjuk azt, hogy van hite”. (152. o. 6. lábjegyzet. Vö. a következő helyen, ahol összekapcsolja a meggyőződés mértékének, illetve hit, garancia és tudás viszonyának kérdését: „tipikus esetekben, szemben a paradigmatis esetekkel, a meggyőződés mértéke minden bizonnyal kisebb lesz a maximálisnál. Továbbá a hívő meggyőződésének mértéke jellemzően időről időre, körülményről körülményre változik. Azt lehet tehát mondani, hogy bizonyos körülmények között az, amiről hit által vagyunk meggyőződve, elegendő garanciával bír ahhoz, hogy tudásnak minősüljön”. 165. o.) Ezzel Plantinga Kálvin egy dilemmáját viszi tovább, ő ugyanis miközben arra utal, hogy a hit fogalmából „ki kell zárunk minden kétséggel kevert megismerést” (*Institutio*, I. kötet, 416. o.), addig azt is elismeri, hogy „e földi életben sohasem megy annyira jól a sorunk, hogy a hitetlenség minden betegségéből kigyógyulva teljesen eltölthetne és elfoglalna a hit”; „a hívők lelkében összekeveredik a bizonyosság és a kétség” (*Institutio*, I. kötet, 427. o.).

⁶⁵ Elsősorban a következőkre gondolunk: az Apostoli Hitvallás, Aquinói Szent Tamás, Luther, Kálvin, Locke, Hume, Freud és a Heidelbergi Káté. Ezek egyes kifejezései esetében vagy az eredeti szöveg nem egyezik Plantinga szóhasználatával, vagy pedig magyar fordításuk nem az itteni megoldásokat használja.

⁶¹ Plantinga erre a „*firminess*” mellett két helyen a „*strong*” („erős”) kifejezést is alkalmazza, mint például egy olyan helyen, amelyből kiderül, hogy szerinte a tudásnak feltétele a meggyőződés (magasabb fokú) szilárdsága: „Ezek a meggyőzések tehát megfelelhetnek a garancia feltételeinek; amikor ez így van, és amennyiben elég erősek is, akkor tudásnak minősülnek.” (116. o.) Ez alapján érvelni lehetne amellet, hogy Plantingánál a tudás definíciója voltaképp így fest: igaz és garantált szilárd meggyőződés.

⁶² A jelen kötetben lásd „a tudáshoz nagyjából elégségesen szilárd keresztény meggyőződés” (200. o.), továbbá a „garancia mértéke részben a meggyőződés mértékétől függ” (236. o.).

⁶³ Viszont ezzel Plantinga egy már Platónnál is jelen lévő gondolathoz látszik visszatérni – lásd pl. *Menón* 98 e.

a szövegekörnyezetből, hogy melyik értelemben veszi a szereplő kifejezéseket – az elérhető magyar fordításokon ezért csak abban az esetben változtattunk, ha a szövegösszefüggésből nem derült ki a jelentés, és zavart okozhatott volna az olvasás során a terminológiai egyenetlenség. Ilyenkor a változtatás tényére mindig felhívjuk a figyelmet lábjegyzetben.

Tovább lépve a meggyőződésen és a hiten, a következő kulcsfontosságú fogalom nem más, mint a *warrant* – amely Plantinga már emlegetett könyvtrilógiájának is címszereplője. Ez az a szó, amely a fordítókat a legnagyobb kihívás elé állíthatja, ugyanis jóllehet angol nyelvben teljesen hétköznapi kifejezésnek is elmegy, igazán jó magyar megfelelője nincs – ráadásul a lehetséges fordítások ugyanolyan félrevezetőek lehetnek, mint a „*belief*” és a „*faith*” megfelelői. A *warrant* társfogalma a *justification*, melyet egységesen „igazolás”-ként szokás visszaadni. Az igazolásnak azonban van egy tág és egy szűk értelme is – és a helyzetet meglehetősen bonyolulttá teszi, hogy míg mára az ismeretelméletben a tág szóhasználat vált elterjedtté, addig Plantinga jellemzően a szűk értelemben alkalmazza.⁶⁶ Nézzük meg tehát ezeket a fogalmakat közelebbről.

A *warrant* nem más, mint az a tulajdonság, amelynek révén az igaz meggyőzések tudásnak minősülnek. Nyilván vannak olyan kijelentések, amelyeket elfogadunk igaznak, és igazak is, de ettől még nem tudjuk valójában, hogy igazak – például mert csak tippelés eredményeként fogadjuk el őket. Ám vajon mi is pontosan a keresett hiányzó komponens a tudáshoz? Az egyik

⁶⁶ Szakkifejezésekkel élve: mind az externalista, mind az internalista igazolásfogalom a tág értelemben vett igazoláshoz tartozik – mivel mindkettő az igazsághoz való helyes, illetve megfelelő viszonyt kívánja elemezni. Plantinga „igazolás”-on ugyanakkor alapvetően csak egy deontologikus internalizmusnak megfelelő igazolást ért, episztemikus kötelességeink teljesítését.

legnépszerűbb felfogás szerint ebben szerepet játszik a tágan értett igazolás – a személy helyes, illetve megfelelő viszonya az igazsághoz. De hogy is értsük ezt a megfelelő viszonyt pontosabban? Erre a különböző episztemológiai elméletek többféle választ kínálnak. Az egyik elmélet szerint a szűk értelemben vett *justification*, azaz igazolás szükséges ehhez. Az igazoltság e szűk értelemben azt jelenti, hogy bizonyos megismerésbeli (episztemikus) kötelességeinknek avagy kötelezettségeinknek, feladatainknak eleget tettünk. Ilyen kötelesség lehet, hogy csak akkor fogadjunk el valamit igaznak, ha van rá bizonyítékunk. (Ez a már említett evidencializmus álláspontja, amelyet Plantinga a szűken vett igazolás fontosságát hangsúlyozó felfogás tipikus példájának lát.) Ám ha követjük is azt a kötelességet, hogy meggyőződéseinket a bizonyítékainkhoz igazítsuk, attól még nem feltétlenül válik az ilyen szűk értelmű igazolással rendelkező (azaz igazolt) meggyőződésünk tudássá. Hiszen még ha igaz is, és követjük is ezt a kötelességet, meglehet, hogy a bizonyítékainknak nincs objektív köze az elfogadott kijelentés igazságához – így tulajdonképpen bizonyítékaink nem voltak megbízhatóak.⁶⁷ Így legalábbis lehet mellett érvelni, hogy a szűk értelemben véve igazolt igaz meggyőződés még nem feltétlenül tudás. Részben emiatt a probléma miatt Plantinga egy másik elméletet javasol, és azt veti fel, hogy a *warrant* funkcióját valami más tölti be – más szóval a *warrant* feltételei nem egyeznek meg a szűken felfogott igazolás kritériumaival.

Plantinga amellet érvel a könyveiben, és e helyütt is azt a nézetet képviseli, hogy a tudás feltételei egy igaz meggyőződés esetén a következők:

⁶⁷ Itt néhány mondatban igyekszünk visszaadni bonyolultabb problémákat és elméleteket – ezekhez Forrai jól használható bevezetést nyújt, lásd *Kortárs nézetek a tudásról*, 20–33., 73–105. o.

1. a meggyőződést *megfelelően (hiba nélkül) működő kognitív (avagy megismerési) képességek (folyamatok) hozták létre;*
2. egy e képességek működése számára *alkalmas környezetben,* illetve körülmények közt jött létre;
3. e képességek arra irányulnak, avagy *azt célozzák meg, hogy igaz meggyőződéseket eredményezzenek;*
4. és az igaz meggyőzések létrehozását *sikeresen* is célozzák meg.

Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ezek a *warrant* hozzávalói. Mit is ért ezeken a komponenseken Plantinga? A megfelelő működés („*proper function*”) azt jelenti, hogy az adott képességünk betölti funkcióját, eleget tesz rendeltetésének („*purpose*”) – úgy működik, ahogy kell. Az, hogy adott képességek adott funkcióval bírnak, nagyjából egyenértékűnek tekinthető azzal, hogy egy *megalkotási tervvel* („*design plan*”) rendelkeznek. A „megalkotás” („*design*”) a könyvben elsősorban metafora: ha az evolúciós folyamat határozta meg képességeink, érzékszerveink stb. funkcióját, akkor az evolúció adta meg ilyen értelemben vett tervüket is – ha pedig Isten tervezte őket rendeltetésük betöltésére, akkor ő. A „megalkotás” és a „terv” szavak használata a fordításban azonban mégis indokolt, hiszen Plantinga saját teista felfogását egy alkalommal úgy fogalmazza meg, hogy ez a terv nemcsak átvitt értelemben, de szó szerint is *megalkotási terv*.⁶⁸

A 2-es kritérium kulcsa szintén a megalkotási terv: adott képességeink vagy pusztán az evolúció által adaptálódtak specifikus környezetre, vagy pedig Isten által tervezettek és teremtettek

arra, hogy adott típusú szituációkban működjenek. *Warrant*tal csak úgy rendelkezhetnek adott megismerőképességből származó meggyőződéseink, hogy e képességnek megfelelő környezetben keletkeztek.⁶⁹

A 3-as feltétel szintén a megalkotási tervvel függ össze. Lehetőségek olyan kognitív képességek, amelyek megalkotásuk szerint nem feltétlenül igaz meggyőződéseket hoznak létre. Ezek azonban nem eredményezhetnek tudást – hanem csak azok, amelyek rendeltetésük szerint is igaz meggyőződésekre hivatottak vezetni. És persze az, hogy ez lenne a funkciójuk, még nem jelenti azt, hogy ebben sikeresek is – erre vonatkozik a 4. kitétel. Ez viszont már nem csak a megalkotási terven múlik, hiszen azt foglalja magában, hogy a megalkotási terv megvalósítása sikeres volt-e – vagyis hogy a *design*ja alapján igaz meggyőződéseket eredményező képesség valóban megbízhatóan (valószínűen) igaz vélekedéseket eredményez.

Mivel ezeknek a kritériumoknak egy meggyőződés különböző mértékben felelhet meg (pl. a 4-es kritérium esetén képességek különböző valószínűséggel hozhatnak létre igaz meggyőződéseket), ezért eltérő mértékben bírhat a „*warrant*” jelölte tulajdonsággal – ám amennyiben elégséges mértékben rendelkezik vele,

⁶⁹ Ez egyúttal Plantinga megoldása a Gettier-problémára is: a Gettier-esetek „áldozatait” nem képességük számára alkalmas környezetben vannak – így igaz meggyőződésük nem lehet tudás. Így nem lehetséges, hogy a (megfelelő mértékben) garantált igaz meggyőződés valamely esete ne minősüljön tudásnak. Lásd ehhez *Warrant and Proper Function*, 31–40. o.; *Warranted Christian Belief*, 155–157. o. Persze a problémát ma is megoldatlannak tekintik a legtöbben, és Plantinga megoldása is csak keveseket győzött meg – egy ellenvetéshez lásd Linda Zagzebski: „The Inescapability of Gettier Problems”. *The Philosophical Quarterly* 44, no. 174, 1994.

⁶⁸ Lásd itt 116. o.

úgy az igaz meggyőződés tudásnak minősül. Plantinga ezt az elméletét a 2. és a 3. fejezetben bővebben is kifejti.

Az imént ismertetett négy feltétel tehát a *warrant*-ra vonatkozó konkrét elmélet – ugyanakkor értelmezhetjük úgy is, hogy az igazsághoz való megfelelő, illetve helyes viszonyt taglalja, emiatt a tágan értett igazolásról alkotott teória is egyúttal, melynek megvannak a riválisai.⁷⁰ Ám ezen elméletek mindegyike ugyanarról a közös fogalomról kíván számot adni. Mit is tartalmaz ez a fogalom, vagyis a *warrant* a rá vonatkozó konkrét elméletektől elvonatkoztatva? A (szűk és a tág) igazoláshoz hasonlóan ez is egy pozitív episztemikus státuszt jelent: a megismeréssel kapcsolatos siker valamely aspektusát. Jobb híján azt mondhatjuk magyarul, hogy a *warrant*-tal rendelkező meggyőzések garantáltak, szavatoltak, biztosítékunk van rájuk. Ezek a magyarázatok azonban nem bírnak olyan világos értelemmel, mint a „*warrant*” a filozófiai szövegekben – másból azonban nem nagyon választhatunk; ráadásul Plantinga ezt illető szabatos szóhasználata miatt egységes fordítás szükséges.

E könyv fordításakor hosszabb mérlegelést követően a „garancia” mellett döntöttünk. Ennek egyik fő oka, hogy a magyar

szakirodalomban legtöbbször így fordították⁷¹ – jóllehet eddig ritkán fordult elő ez a kifejezés a magyar filozófiában, és ellenpéldák is akadnak.⁷² A garancia mellett szól (a szavatolással szemben), hogy esetében egyértelműen nem egy folyamatról vagy tevékenységről van szó, hanem egy olyan állapotról, státusról – a garantáltságról –, amelyet adott meggyőzések és kijelentések vagy elérnek, vagy nem.⁷³ (Az „igazolás” is ugyanígy egy állapotként értendő – ám mivel ez utóbbi szó igének is tűnhet, ezért gyakran félrevezeti az ismeretelmélettel ismerkedőket. Itt ezt kívántuk elkerülni.) A „biztosíték” viszont talán túlságosan is azt sugallhatná, hogy ami rendelkezik ezzel a tulajdonsággal, az bizonyított is egyúttal, és nem tévedhetünk benne – ám ez nincs így: lehetnek garantált, ám hamis meggyőzéseink. (A fenti négy, plantingai kritériumot is teljesíthetik hamis meggyőzések: hiszen előfordulhat, hogy a 4. kritérium értelmében az adott képesség nagy valószínűséggel igaz meggyőzéseket hoz létre, ez azonban nem jelenti azt, hogy nem hoz létre hamis meggyőzéseket – bármily

⁷¹ Pl.: William James: „Pragmatizmus”, in *Pragmatizmus*. Szerkesztette: Szabó András György, a szöveget fordította: Márkus György. Budapest: Gondolat, 1981, 359. o.; T. M. Scanlon: „Szerződéselmélet és haszonelvűség”, in *Modern politikai filozófia*. Szerkesztette: Huoranszki Ferenc, a szöveget fordította: Babarczy Eszter. Budapest: Osiris, 1998, 37. o.; Brian Davies: *Bevezetés a vallásfilozófiába*, 24. o.; *Az igazság elméletei*. Szerkesztette: Kocsis László. Budapest, L'Harmattan, 2018, 48., 64–75., 260. stb. o.

⁷² Pl. William James: „Pragmatizmus”, 371. o. Érdemes megjegyezni, hogy a Plantingáról szóló magyar írások szinte teljesen eltérnek egymástól ezt illetően.

⁷³ Érdekes megfigyelni ezzel kapcsolatban, hogy a szerző a „*warrants*” igei alakot e könyv eredetijében egyáltalán nem, és egyébként is csak elvétve használja.

⁷⁰ Plantinga elméletét értelmezhetjük a Forrai által is bemutatott externalizmus egy sajátos verziójának. (Vö. pl. *Warrant: The Current Debate*, 184. o.) Plantinga a tágan értett igazolásnak valószínűleg a „helyes viszony” kitételét is aláírná, legalábbis annyiban, hogy a *warrant* fogalmát valamilyen értelemben ő is normatívnak látja. (Ld. *Warrant: The Current Debate*, 182. o.) Az igazolás tág fogalmához és Plantinga elméletének ehhez való viszonyához lásd még Jamie Carlin Watson „Epistemic Justification” című szócikkét az *Internet Encyclopedia of Philosophy* oldalán: <https://iep.utm.edu/epi-just/>

kicsi is erre az esély.)⁷⁴ Ezenkívül a „biztosíték” ragozott alakjait nehéz lenne (félreértéseket elkerülő módon) alkalmazni akkor, amikor egyes meggyőződésekről azt mondjuk, hogy azok *garantáltak* (*warranted*) vagy *garantálatlanok* (*unwarranted* – azaz nem rendelkeznek garanciával).

Némileg problémássá teszi a helyzetet, hogy a garanciára külön szó is van angolban, ami természetesen nem más, mint a „*guarantee*”. Ez azonban ugyanúgy jelenthet a „garancia”-n kívül „szavatolás”-t és „biztosíték”-ot is.⁷⁵ Az alaki hasonlóság ellenére pedig nem feltétlenül csak ez fordítható „garancia”-ként.⁷⁶ A „*guarantee*” Plantinga esetében sokkal inkább valamiféle tévedhetetlenséget jelent – mint amiről a „biztosíték” szó esetén fent már szó esett.⁷⁷

A „*warrant*” szó angol nyelven jelenthet valamiféle felhatalmazást avagy engedélyt is. Ez is releváns episztemológiailag – például egy megismerési folyamat engedélyezhet számunkra

⁷⁴ Lásd itt 117–118.

⁷⁵ Érdekesség, hogy Plantinga tagadja, hogy a *warrant*tal rendelkező meggyőződések *guarantee*vel rendelkeznének. Ennek ugyanaz az oka, mint amit a „biztosíték”-kal kapcsolatban megjegyeztünk: a *guarantee* számára azt jelentené, hogy egy meggyőződés tévedhetetlen, és szükségszerűsíti a tudást. Vö. *Warranted Christian Belief*, 63. o.; Linda Zagzebski: „The Inescapability of Gettier Problems”, 67. o.

⁷⁶ Pl. Kocsis László sem garanciának fordítja a „*guarantee*” kifejezést – lásd „Bevezetés az igazságelméletekbe”, 57. o.

⁷⁷ Ahogy egy helyen írja: „There are no guarantees; the religious life is a venture; foolish and debilitating error is a permanent possibility.” *Warranted Christian Belief*, 63. o. Amennyiben alkalmazhatjuk itt a „biztosíték” kifejezést, úgy ez a mondat a következőképp hangozna magyarul: „Nincsenek biztosítékok; a vallásos élet egy vállalkozás; mindig van esély az ostoba és súlyos következményekkel járó tévedésre.”

meggyőződéseket egy adott tartományon belül (mondjuk ha egy eladó ingatlan árát kívánjuk megítélni, vagy ha a pontos időt szeretnénk megállapítani a nap állásából).⁷⁸ Ez a fajta fogalom is szerepet kap azonban a könyvben, mégpedig a *racionalitás* jelentéséhez kapcsolva.⁷⁹ Egyes meggyőződésekről úgy fogalmaz a szöveg, hogy azok „racionálisak – abban az értelemben, hogy (adott előzetes meggyőződések mellett) a hívő saját tapasztalataira adott válasza belül van a *racionalitás*, azaz a *megfelelő működés által megengedett tartományon*”.⁸⁰ Ugyanerre vonatkozik a következő idézet is: egy „meggyőződés adott körülmények között akkor racionális, ha olyasvalaki, akinek a kognitív képességei megfelelően működnek, kialakíthatná ezt a meggyőződést ilyen körülmények között.”⁸¹ Ám a racionalitás könyvben szereplő teljes definíciója a következő: egy „meggyőződés akkor racionális, ha olyan kognitív képességek hozzák létre, amelyek megfelelően működnek és sikeresen célozzák meg az igazságot”.⁸² A racionalitás tehát Plantingánál az igazságot sikeresen megcélzó megfelelő kognitív működés eredménye. A garancia ezért magában foglalja a racionalitást, de mint fent láttuk, ennél egy komponenssel (az alkalmas környezet komponensével) többet tartalmaz.

⁷⁸ Egy szöveghelyen Plantinga is így használja a jelen könyvben, ám mivel ezt nem fedi le a könyv többi részében követett szigorúbb definíció, ezért eltekintettünk tőle, hogy a „garancia” szó segítségével adjuk vissza.

⁷⁹ Plantinga a *Warranted Christian Belief* 4. fejezetében a racionalitás többféle felfogását is megvizsgálja, ebben a kis könyvben azonban a fentieket érti rajta.

⁸⁰ Lásd 165. o. Saját kiemelésünk.

⁸¹ Lásd 88. o. Saját kiemelésünk.

⁸² Lásd 131. o.

Itt kell szót ejtenünk a megdöntőkről („*defeaters*”). A megdöntők fogalmát Plantinga a könyvben a 8. fejezet elején tárgyalja, amely az első azon három fejezetből, ahol a keresztény meggyőződés lehetséges megdöntőit veszi figyelembe.⁸³ A megdöntő olyan indok,⁸⁴ amely amellet szól, hogy adott meggyőződésünket feladjuk. Ez Plantingánál azt is jelenti, hogy olyan meggyőzések, amelyek rendelkeznek megdöntővel, nem lehetnek racionálisak. Ezek az indokok tehát meggyőzések *racionálisát* döntik meg szerinte – ám mint láttuk, a garancia feltételezi a racionalitást, így egy megdöntővel rendelkező meggyőződés garantált sem lehet.

A megdöntők fogalma és típusaik közti megkülönböztetések a külföldi szakirodalomban nagy népszerűsége tettek szert.⁸⁵ A megdöntő enyhébb formájának az itt „alásó megdöntő”-ként szereplő *undercutting defeater*t tekintik: ez amellet szól, hogy az eredeti meggyőződésünket feladjuk, ám nem szól amellet, hogy a meggyőződés ellentétét, avagy tagadását elfogadjuk. Egy elterjedt példával élve: ha egy üzletben megpillantunk egy kupac pólót, amik pirosnak tűnnek számunkra, akkor elfogadhatjuk, hogy pirosak. Ám amikor a plafonra feltekintve észrevesszük,

hogy piros lámpával világítják meg őket, szert tettünk egy megdöntőre: hiszen a pólók így akkor is pirosnak tűnnének, ha mondjuk fehérek lennének. Ám a lámpa jelenléte még nem jelenti azt, hogy a pólók *nem is pirosak* – hiszen a pirosan megvilágított piros pólók is pirosnak tűnnek. Tehát az eredeti meggyőzést (miszerint a pólók pirosak) ugyan fel kellene adnunk, ennek tagadását viszont nem kell elfogadnunk.

Ennél erősebbek az itt „cáfoló megdöntő”-nek nevezett *rebutting defeater*ek: ezek már nemcsak az eredeti meggyőződés elvetése mellett szólnak, de a tagadásának elfogadása mellett is. Ha például a fenti szituációban egy eladó értesít róla, hogy a polcon található pólók fehérek, akkor már cáfoló megdöntőm van arra nézve, hogy pirosak lennének. Immár azt kell elfogadnom, hogy a pólók *nem pirosak*. A „cáfoló” jelző azonban félrevezető lehet: itt nem feltétlenül van szó végérvényes és kétségbevonhatatlan megcáfolásról, ahogy a „cáfolat” szót gyakran értik. Ugyan az ilyen kétségbevonhatatlan típusú cáfolat is cáfoló megdöntőnek tekinthető, azonban csak a legsúlyosabb formája ennek.⁸⁶

A fent bemutatott fogalmak és más kérdéses kifejezések magyarra ültetésében lehetőségeink szerint figyelembe vettük az eddigi fordításokat, és ahol már létezett kialakult gyakorlat, ott ezt követtük, ahol pedig nem, ott a lehető legpontosabb, egyben legerthetőbb megoldást igyekeztünk választani. A könyv stílusára az analitikus érvelés precizitása mellett jellemző egyfajta fesztelenebb fogalmazás – néha egy gondolatot a szerző szinonimák halmozásával ír le, máskor ugyanaz a fogalom két különböző helyen eltérő szóval kerül megnevezésre. A mű ezen sajátosságát, illetve az eredetiben meglévő szóazonosságokat és -különbségeket, továbbá az esetenkénti nehézkességet a fordítás igyekezett

⁸³ Plantinga nem teszi egyértelművé, hogy a két- (vagy három)féle megdöntő közül melyikbe tartoznak a tárgyalt lehetséges megdöntők – érdemes lehet viszont meggondolni, hogy ha ezek sikeres ellenvetések (lennének), akkor melyik kategóriába sorolnánk őket: alásó vagy cáfoló megdöntők, esetleg egyenesen szigorú értelemben vett cáfolatok? Nevezhetnénk-e őket a 2. fejezetben tárgyalt *de jure* vagy *de facto* ellenvetéseknek?

⁸⁴ Plantinga ezeket az indokokat minden esetben meggyőzéseként fogja fel.

⁸⁵ A „megdöntő” szót Forrai Gábortól vettük, ami szerintünk standard fordításnak tekintendő – ám rajta kívül még kevesen használják itthon ezt a meglehetősen hasznos fogalmat. A megdöntők Forrai-féle, illetve Plantinga-féle meghatározása közt előfordulnak finom különbségek.

⁸⁶ Ilyen a könyvben a megdöntők egyik példjaként szereplő Russell nyújtotta cáfolat Frege halmazelméletével kapcsolatban.

lekövetni – általában inkább a túl szöveghű és következetes fordítás irányában kívánván hibázni. A szöveg egyes pontjain az érthetőség érdekében további magyarázatokkal és információval szolgálunk, ezek mindig lábjegyzetben és (ezekhez hasonló) úgynevezett kúpos zárójelek közt szerepelnek.

Vezérfonal a könyv olvasásához

Mindazok, akik azért veszik a kezükbe ezt a könyvet, hogy Isten létének bizonyítását, vagy akár csak a mellette szóló érvek mérlegelését, esetleg Isten létének valószínűségére vonatkozó fejtegetéseket olvassanak, csalódní fognak. A könyvnek nem témája, hogy Isten létezik-e. Plantinga könyvének témájául ugyanis mást választott.

A kérdés sokkal inkább az, hogy lehet-e akkor is racionálisan elfogadni Isten létét, ha nem bírunk ilyen bizonyítással vagy érvekkel. Vagy megfordítva: nevezhető-e a keresztény meggyőződés anélkül igazolatlanak, irracionálisnak vagy garantálatlanak, hogy előfeltételeznénk a hamisságát? Más szóval: függetleníthető-e az Isten (nem)létére vonatkozó kérdés az Istenre vonatkozó meggyőződés (ir)racionalitásának kérdésétől? Plantinga tézise szerint nem, és emellett érvelve egész ismeretelméletét (garanciafelfogását) mozgósítja, azt is megmutatva, hogy a kereszténységéből szerinte milyen episztemológiai koncepció következik. Leegyszerűsítve válaszát: a két kérdés azért nem választható el, mert ha létezik Isten, akkor racionális hinni benne – akár érvek nélkül is.

Ugyan az előszó sorra veszi a könyv fejezeteit, itt mégis érdeemes más hangsúlyokkal áttekinteni őket. Az 1. fejezet egy olyan attitűdöt mutat be, amely Istent eltávolítja a világunktól: ha létezik, akkor annyira különbözőnek kell lennie bármitől, amit

egyáltalán megismerhetünk, hogy még csak gondolni sem tudunk rá, beszélni sem tudunk róla, és így meggyőződéseink sem vonatkozhatnak rá.⁸⁷ Mivel e nézet egyes, teológus körökben elterjedt változatát Kant ihlette, ezért az ő filozófiáját is aránylag hosszabban tárgyalja a fejezet. Plantinga itt azt az előkészítő munkát végzi el, hogy ezt az álláspontot megcáfolja – hogy ezt követően már zavartalanul beszélhessünk teista meggyőződésről és hitről.⁸⁸

A 2. fejezet az igazolás, a racionalitás és a garancia fogalmait járja körül – azt vizsgálva, hogy mi lenne a legjobb érvelés azok részéről, akik nem kívánják Isten létét tagadni, ám mégis kritizálják a teisták meggyőződését. Plantinga ennek a kritikának erkölcsi és episztemológiai verzióját is szemügyre veszi. Szerinte a (szűken értett) igazolatlanság vádja eleve elhibázott az ateisták részéről – erről a hagyományos fundacionalizmussal kapcsolatban ír. Ám pl. Marx vagy Freud rátapintott szerinte egy lényeges kérdésre, mivel ők már a teizmus plantingai értelemben vett racionalitásának, illetve garantáltságának kérdését firtatták. Nem lehet, hogy a vallás és vele a teista meggyőződés nem is a valóságra irányul, nem is az igazságot célozza meg – azaz nélküli a garancia 3-as feltételét? A 3. fejezet a választ is megadja erre a kritikára: ha létezik Isten, akkor valószínűleg létezik a *sensus divinitatis*, vagyis Isten érzékelésének képessége. Ez egy olyan képesség, amely teista meggyőződést alakít ki bennünk (jóllehet nem feltétlenül azáltal, hogy Istent közvetlenül megtapasztaljuk). Erre

⁸⁷ Hasonló felfogásokat boncolgat a verifikacionizmus Plantinga említette felfogását is jobban kibontva Brian Davies már idézett *Bevezetésének* első két fejezete.

⁸⁸ Az arányok érzékeltetése végett: míg ez a fejezet a jelen könyvben csupán néhány oldalt tesz ki, addig a *Warranted Christian Belief*ben – amelynek rövidebb verziója a jelen mű eredetije – ugyanezen téma tárgyalása közel 70 oldalra rüg.

már Aquinói és Kálvin is rámutattak – emiatt nevezi ezt a lehetőséget Plantinga az „Aquinói/Kálvin-modell”-nek.

A 4. fejezetig a könyv általánosságban szól Istenről és a teizmusról, ott azonban elkezd kifejezetten a kereszténységről beszélni. A kereszténység tanítása Plantinga értelmezésében azt implikálja, hogy a *sensus divinitatis*on kívül létezik egy másik megismerési folyamat is, amely nem csupán általában teista, de specifikusan keresztény meggyőződésekre vezet. Aquinói és Kálvin erre is felhívták már a figyelmet – előbbi kifejezésével élve ez a *Szentlélek belső ösztönzése*.⁸⁹ (Ez a specifikusan keresztény meggyőzések ismeretelméletével *kibővített A/K-modell*.) Plantinga amellet hozz fel nyomós érveket, hogy a *sensus divinitatis*hoz hasonlóan ez a folyamat is olyan meggyőződéseket állít elő, amelyek teljesítik a garancia mind a négy feltételét. A Szentlélek belső ösztönzése a plantingai értelemben vett hit alapvető mechanizmusa is, amely a Biblia üzeneteivel találkozva lép működésbe. A hitnek e két forrását, a Bibliát mint Isten szavát és a Szentlélek belső ösztönzésének összefüggését mutatja be az 5. fejezet. A hitnek azonban van egy harmadik aspektusa is: aki megkapja ezt az adományt, az örülni fog neki – pozitív érzelmekkel viszonyul az evangélium örömhíréhez. A hitnek ezt az érzelmi oldalát is a Szentlélek biztosítja – erről szól a 6. fejezet.

Az ezt követő fejezetek lehetséges kritikákra hivatottak válaszolni. A 7. fejezetben Plantinga John L. Mackie ateista filozófus érveit vizsgálja, amelyek az A/K-modell problémáira mutathatnak rá, ugyanis alkalmazhatónak tűnnek a *sensus divinitatis*ra és a Szentlélek belső ösztönzésére is. A fejezet egyik fontos tanul-

sága, hogy ezen mechanizmusok működése közben nem feltétlenül tapasztalunk olyasmit, amiből deduktíve kikövetkeztethetjük, hogy van Isten, vagy hogy a kereszténység igaz. Ehelyett fő jellemzőjük – amennyiben valóban létező folyamatok –, hogy garantált meggyőződéseket hoznak létre: ehhez viszont nem feltétlenül szükséges valaminek a megtapasztalása.

A 8. fejezet áttér a megdöntőkre. Ezek olyan lehetséges kritikák, amelyek már nem az A/K-modell lehetőségességét kérdőjelezi meg. Ugyanis ha a kibővített A/K-modell helytálló is, és alapesetben egy hívő tudhatja is, hogy Isten létezik, ettől még lehetnek olyan komoly indokok, amelyek a keresztény meggyőzést irracionálissá tehetnék – lévén a feladása mellett szólnának. A fejezet először ismerteti a megdöntők fogalmát és fajtáit, majd a klasszikus teológiai hagyomány bibliamagyarázatainak rövid ismertetését követően rátér egy lehetséges megdöntőre: a bibliakritikára. A bibliakritika eredményei azért képezhetnek megdöntőt, mert a Szentírás-tudomány számos kortárs képviselője a keresztény meggyőzéssel ellentétes álláspontra helyezkedik – szerintük például Jézus nem gondolta magát Istennek, a Bibliát pedig nem tartják Isten által ihletettnek (katolikus kifejezéssel élve: sugalmazott műnek). A 9. fejezet a pluralizmus problémáját taglalja: egyesek szerint ugyanis a számos különböző vallás (és mellettük az ateizmus) léte kizárja, hogy morálisan vagy racionálisan elfogadhassuk közülük az egyiket, miközben elutasítjuk a többiét.⁹⁰ Ez a fejezet a véleménykülönbség jelentette általánosabb filozófiai probléma tárgyalásaként is olvasható.

⁸⁹ Plantinga a *sensus divinitatis*szal ellentétben a Szentlélek belső ösztönzését nem nevezi „képesség”-nek („*faculty*”-nek), csak folyamatnak, mert az általa létrehozott meggyőzések nem kizárólag az ember „természetes episztemikus felszerelés[éből]” származnak (*Warranted Christian Belief*, 256. o.).

⁹⁰ E fejezet egyik fő vitapartnere a filozófus és teológus John Hick, aki, miközben azt gondolja, hogy a vallások sokaságának ténye miatt nem gondolhatunk egyet sem kizárólagosnak, és ezért egy pluralista álláspontot fogad el – meglepő módon az 1. fejezetben bemutatott álláspont egyik szofisztikáltabb képviselője is. Lásd erről bővebben *Warranted Christian Belief*, 43–63. o.

Az utolsó fejezet a rossz problémájáról szól: arról a klasszikus érvről, hogy a világunkban túl sok rossz létezik ahhoz, hogy elfogadhassuk Isten létét. A szerző többféleképp is válaszol ezekre a megdöntőkre. Érveléseinak közös pontja alapján csak akkor lennének sikeresek, ha a kibővített A/K-modell hamis lenne. Így viszont egyrészt valójában nem alkalmasak a keresztény meggyőződés megdöntésére, másrészt ismét csak elválaszthatatlannak tűnik igazság és racionalitás kérdése. Az utolsó fejezet végül egy rövid, összefoglaló utószóval zárul.

Az olvasónak specifikus érdeklődéséhez igazodva nem feltétlenül kell a könyvet lineárisan végigolvasnia. Az ismeretelméleti alapkérdések iránt érdeklődők számára a 2. fejezet szolgálhat a legtöbb információval a szerző teóriájára vonatkozóan, de a 7. és a 9. fejezetben is fontos megfontolások kerülnek elő kritikai kérdésekkel kapcsolatban. A Plantinga-féle vallási ismeretelmélet a 4. és az 5. fejezetben bomlik ki igazán; akit azonban a vallásfilozófia szenvedélyes oldala (is) érdekel, és kíváncsi Plantinga legmeghatóbb soraira, az a 6. fejezetben találja meg a könyv legmélyebb gondolatait – ideértve a valóság alaptermészetének szeretetként való leírását.

Köszönetnyilvánítás

Plantinga és a kötet bemutatása után nem maradt más hátra, mint hogy köszönetet mondjunk azoknak, akik hozzájárultak a jelen fordítás elkészítéséhez és kiadásához. Legelőször is a könyv nem jöhetett volna létre az Oxfordi Egyetem „New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe” projektjének fordítási pályázata nélkül, amelyet a Templeton Alapítvány finanszírozott, és amelynek bizottsága a jelen fordítás tervét megvalósításra méltónak ítélte. A projekt képviselői közül

külön köszönet illeti Andrew Pinsentet, Samuel Hughes-t, Ralph Weirt és Mikolaj Slawkowski-Rode-ot, továbbá a végső szöveget jóváhagyó, általuk felkért anonim bírálót. Kodaj Dánielnek pedig a pályázat elkészítéséhez adott tanácsaiért mondunk köszönetet.

A fordítás során nagy segítségünkre volt Hankovszky Tamás, aki az előszót és az 1. fejezetet is ellenőrizte. Márton Miklós több kérdésben is hasznos tanácsokkal szolgált. Forrai Gábornak általánosságban is hálával tartozunk ismeretelméleti munkássága miatt, de fontos konkrét döntésekben is segítségünkre volt. Kisebbségi kérdésekben nyújtott támogatásukért vagy általában a témához kapcsolódó eszmecserékért köszönetünket fejezzük ki Bernáth Lászlónak, Czako Istvánnak, Farkas Katalinnak, Görföl Tibornak, Hörcher Ferencnek, Kondor Zsuzsannának, John T. Mullennek, Rosta Kosztasznek, Suplicz Emőkének és Tózsér Jánosnak. A fordítás kapcsán általánosságban és személyesen is sokkal tartozunk azoknak, akik itthon többet foglalkoztak Plantinga vallásfilozófiájával – kiemelendő itt Mezei Balázs, Nagy Gergely és Szalai Miklós neve.

A Casparus Kiadó részéről köszönettel tartozunk Korcsmáros Gábornak, Labancz Emőkének, valamint az általuk felkért korrektorknak, Kohuth Galla Ágnesnek és Balikó-Vass Gabriellának. A jelen fordítás megjelenésének támogatásáért leköteleztettek vagyunk továbbá Bácskai Istvánnak és Abrudán Katalinnak is.

Paár Tamás – Békefi Bálint